

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

ԼՁ ԳԵՅԻՆ, ԲԵՂ ԵՐԿԻՆ, ՏՆՏԵՐԿԻՆ ԵՎ ԲԵՆԵՍԻՐԿԻՆ

የፊንጋሪያዊነት

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՏՆ ՏԷ ՍԱԿԱՆ

Սկզբունք տեղանաւորութեան :

[illegible]

1690 ին էղած մտացածին ճանապարհորդութիւն
մը :

THE CHURCH.

ՀԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Եւ յա լուրը հարկաւ գեշ աղօթեց
ցունթիւն մը պիտի ունենար Կ. Պօլ

տէրութեան Վեթրոյարատիր անշ
գորք գումարելուն վրայօք Ներուպանն
լրագիրներուն ըստեներք Վսիկ պարզ
գգուշութիւն մին եւ անուշտ Վնանկ
ժամանակ մը, որ Ռուսիոյ կառավա
րութիւնը առանց պատճառի բոլոր
շահերը կը խռովէ, իր շրջաբերական
ներովն ու յայտարարութիւններովը
կիրքերը կը գրգռէ և ընդհանուր աշ
խարհի խաղաղութիւնը աւերէ կը
ստանայ, հաւանականաբար անցե
րուն կատարուելը տեղը Վատրիկ
կառավարութեան գորք խրկելը խոհե
մութիւն կը համարուի բայց ոսիկա
Տաճկաստանի դէմ թշնամութե մօտք
չի կրնոր ըլլալ, վասն զի տն ժամանա
կը Բնչպէս կրնայ մեկնելի Վատրիկ
տէրութեան վարմունքը, որ յայնա
պէս հակառակ կըլլայ վերջիշեալ բու
րեկամական յարաբերութիւններուն,
իւր պահպանողական քաղաքականու
թեանը, որուն վրայ իրաւամբ կը պար
ծի, իւր բոլոր բրած յայտարարու
թիւններուն, իւր հաշտարար պաշտո
նին և մանաւանդ իւր բոլոր շահերուն:
Եւ անհնար է. ուստի և Սերիկա
նատոյ Վատրիկ հիւպատոսին վար
մունքը՝ թէ որ ըստամին պէս է նէ
Տաճկաստանի համար յիշեալ կառա
վարութեան ունեցած ուշադրութե
նէն պատճառեալ չափազանց փոյթե
մը յառաջ եկած կրնայ ըլլալ թէ որ
իւր այս փոյթը քիչ մը չափաւոր եղած

« Զայտեր է . որ Ռուսիա չի կրնար ամենեւին
ջգնութիւն ապա Աստորիոյ . զանկեա Գաղղիոյ է .

հալ տերութեանց անարարութեան
ներսն Ս. Բեգրապուրի խրկուհի
հոգը, Բ. Դուսը (Նեղոյի, Դաղ
ոյ, Լատրիոյ և Բուսիոյ տէրը)
Թեանց գեականներուն հետ յուր
11 ին բարձրապատիւ Բէշիա փաշայ
տունը խորհրդակցելէն ետև, և ս

խորհրդակցութեամբ եղած որոշումը յիշեալ անբուժեանց դեպքանքները ստորագրելէն ետեւ, նոյն իրիւրները ծառայողներին մը օրինակ խրկեց չորս մեծամեծ տեղութեանց հաւատարմութեանը, և մէկ օրինակն ալ Վիեննայ խրկուեցաւ, որ անկէջ Ռուսիոյ կայսեր քննադատութեանը առաջարկուի: Ուստի միայն յիշեալ ծանուցարկին վրայ կը դառնայ հիմա Ռուսիոյ և Օսմանեան տեղութեանց վեճին լուծումը, և ամոր ալ պատճառ խանդ պատր կամ ուրբանջ կրնայ անհուել:

Փարիզէն յունիս 26 թուով հետեւեալ ուշադրութեան արժանի նախաձեռն կը գրեն Պէճիքայի ինքնակաշխատութիւնը:

« Դամասկոսի դէպքերուն պատճառաւ (չէիտ փաշայի նորէն արտաքին գործոց պաշտօնին վրայ դրուելը ոչ միայն Տաճկաստանի այլ և բոլոր Լեւոստայի համար ալ կարեւոր բան մը ըլլալով, հասարակաց ուշադրութիւնը կը հրաւիրէ այս պաշտօնէին վրայ, որ Տաճկաստանի ամենէն լուսաւորեալ մարդոց մէկն ու երկրին վերահսկողութեան (նէֆուս) գլխաւոր շարժառիթն է: Ինչ բան որ կրնայ այս երեւելի անձին մօտացը բերմունքները, գաղափարները և անյողորդ բնաւորութիւնը ճանչնել, այս օրուան օրս մեծ շահաւորութիւն ունի:

« Մտածեցի, Պարս, որ այժմեան պարագաներուն մէջ հաճութեամբ կը կարդացուի քաղաքագէտ մարդոց մէջ հետեւեալ խօսակցութիւնը, որ 1839 յունիս 29 ին Քէիտ փաշան Վիզիէ պէն Վ. Պօլիս դարձած Դամասկոսի փարիզէն անցնելով, այն Դամասկոսի Վազիէի մէջ բարձր պաշտօնի վրայ եղող երեւելի անձին մը հետ ըրած է, և ըմբռնելէ ետեւ անմիջապէս գրի առնուեց:

Դամասկոսի Վրեւելի գործերուն վեճալի միտք բերելու է: Սուլթան Մահմուտ և Սէհեմէտ Վիլիզիէ գեղ ուղի էին: Սէհեմէտ Վիլիզիէ Վրեւելի տիրութեան տիրէր էր, և գեղ չէր բացուէր այն պատճառով, որուն մէջ մննչէ Վ. Պօլիս ալ առնելու երկիւղ տուաւ, բայց ետքը Վիլիզիէ Սուլթանին հետ զանգեցաւ պատերազմը վերջացաւ: Քէիտ փաշան Վ. Պօլիս կ'երթար Օսմանեան կայսերութիւնը՝ զօրացնելու և Սուլթան Մահմուտին սկսած նորոգութիւնները յառաջ տանելու: Եւս

համառօտ տեղեկութիւնը տալէն ետեւ դարձեալ վերադառնալ խօսակցութեան:

Պ. Ք. . . — Վրեւելի խնդիրը ներքին խնդիր մը հասած ըլլալով՝ մեզ շատ կ'զբաղեցնէ այս օրերս, և հարկ է որ վախճան մը տրուի անոր: Տաճկաստանիւր հին քաղաքականութիւնը բոլորովին մոռցաւ: Սիւլթան Վազիէի տեղութեան է որ անոր կտորուանքներուն մէկը ձեռք ձգելու չի փափաքիր: Վիզիէ, Վաստիա արդէն իրենց բաժինը նշանակած են: Վաստիա Վաստիա բերանները կուզէ ձեռք ձգել, Վիզիէ ալ՝ Լեւոստայ, որ Զիզիստանին հետ հաղորդակցելու համար ինչեանի պէս բան մը կ'ըլլայ իրեն: Սիւլթան Վազիէի Տաճկաստանի կողմէն անհրաժեշտ աչք անկած չէ: Ուստի հարկաւ պէտք է, որ անոր հետ բարեկամ ըլլաք և ներգրկեցնա՞նք ինչ հաստատեք: Ռուսիոյ ներգրկեցնութիւնը յայտնի պատրաստութիւն մըն է աչք խարհակալութեան:

« Քէիտ փաշ: Վրեւելի որ ամեն մէկ տեղին հետ հաղորդակցելու համար ինչեանի պէս բան մը կ'ըլլայ իրեն: Սիւլթան Վազիէի Տաճկաստանի կողմէն անհրաժեշտ աչք անկած չէ: Ուստի հարկաւ պէտք է, որ անոր հետ բարեկամ ըլլաք և ներգրկեցնա՞նք ինչ հաստատեք: Ռուսիոյ ներգրկեցնութիւնը յայտնի պատրաստութիւն մըն է աչք խարհակալութեան:

« Քէիտ փաշ: Վրեւելի որ ամեն մէկ տեղին հետ հաղորդակցելու համար ինչեանի պէս բան մը կ'ըլլայ իրեն: Սիւլթան Վազիէի Տաճկաստանի կողմէն անհրաժեշտ աչք անկած չէ: Ուստի հարկաւ պէտք է, որ անոր հետ բարեկամ ըլլաք և ներգրկեցնա՞նք ինչ հաստատեք: Ռուսիոյ ներգրկեցնութիւնը յայտնի պատրաստութիւն մըն է աչք խարհակալութեան:

« Քէիտ փաշ: Վրեւելի որ ամեն մէկ տեղին հետ հաղորդակցելու համար ինչեանի պէս բան մը կ'ըլլայ իրեն: Սիւլթան Վազիէի Տաճկաստանի կողմէն անհրաժեշտ աչք անկած չէ: Ուստի հարկաւ պէտք է, որ անոր հետ բարեկամ ըլլաք և ներգրկեցնա՞նք ինչ հաստատեք: Ռուսիոյ ներգրկեցնութիւնը յայտնի պատրաստութիւն մըն է աչք խարհակալութեան:

բոլորովին կը դառնէ կտորուանքութիւն: Ներքին մէկ մէկէ: Եւս կրօնքը՝ Վստուծոյ հետ մարդուս ունեցած յարաբերութիւնները կարգադրող կրօնքը չէ, այլ մարդոց մէկմէկու և կտորուանքութեան հետ ունեցած յարաբերութիւնները կարգադրող կրօնքն է: մէկ խօսքով երկրաւոր կրօնք ու քաղաքական հաւատք է: Լեւոստայի կտորուանքութիւնները՝ այս հաւատքներուն զանազանութեանը համեմատ բաժնուած են: Ռուսիոյ, Վաստիայի և Վրեւելի կտորուանքութիւնները ինչեանութեան սկիզբը Վստուծոյ կը հանեն: Վազիէի և Վիզիէի այս սկիզբը ազգայն է իրենց կտորուանքութեանց մէջ հաստատուած ազգայնադրութեան մը վրայ կը հիմնեն: Վաստիայի Ռուսիայի նիւթական զօրութեան աւելի մեր գաղափարներուն տարածուելէն կը վախճայ: Սիւլթան, որ այս երկիւղները կը փարսաւորէ, Վրեւելի գլխաւոր դժուարութիւններէն մէկն է, որ է կացութեան դժուարութիւն:

« Քէիտ փաշ: Եւս զուգահեռ կրօնքը աղէկ կը ճանչնամ: Եւս ալ անոնցմէ եմ, որ ինչեանութեան սկիզբը երկրիս վրայ և մարդկայն գաղափարութիւններուն մէջ կը դնեն: Բայց կտորուանքութեան զօրութիւնը քանի մը լուսաւորեալ մարդոց անհատական կարծիքին վրայ չի կայանար: Եւս բազմութեան ձեռնադրութեան վրայ կապուած է: Եւս է իման և այս պիտի ըլլայ միշտ մեր Վիլիզիէի Սուլթանին զօրութեան տուողը, որ մահմադարականաց աչքին ինքը միայն Մահմադարական յաջորդն ու երեսփոխանն է:

« Քէիտ փաշ: Օսմանեան Վրեւելի ու Վրեւելի զինուորական պատրաստութիւններով մէկմէկու մաշտնեն: Պէտք է այս վեճին վախճան մը տալ: Օսմանեան Վրեւելի յառաջ է, որ Լեւոստայի ինքնակաշխատութիւնը ինչեանութեան հաւատք է: Օսմանեան տիրութեան աւելի զօրութիւնը չէ նէ, անկէջ վար չի մնար: Թէ և Սէհեմէտ Վիլիզիէ ու իր որդին Վրեւելի, ինչոյ վեճալի նոյն կը մնայ: Ըստ սրում երկու երկրներուն աշխարհագրական դիրքին և բնական բաժանմունքին յառաջ եկած է՝ աղբիւրութեան անգամ մէկմէկ տարբեր են: Թէ որ կարող ըլլայի ուրիշ փաշան մը խրկել Վրեւելի, ան ալ ժամանակէ մը ետքը նոյնպէս անկախութեան պիտի փափաքի և նոյն դժուարութիւն:

ները պիտի յարուցանէ ձեզի դէմ: Լեւոստայի մէջ որ անկախ ըլլայ՝ Տաճկաստանի հզօր գաղափար մը կրնայ ըլլալ, բայց հայտնակ մնալով, հարկաւ Վրեւելի ինչեանութեան ու գաղափարները անպակաս կ'ըլլայ երկուքին մէջ, որով երկուքն ալ կը տկարանան:

« Քէիտ փաշ: Իմ գաղափարներս բոլորովին տարբեր են: Լեւոստայի ինչեանութեան և մեր մէջը ազգութեան հակառակութիւն չի կայ: Վրեւելի ալ մեզի պէս տաճիկ են, և Վիլիզիէի Սուլթանը հաւատայ դուրս ըլլալով, բոլոր մահմադարականաց վրայ ունեցած բարձր ինչեանութիւնը միշտ պիտի ունենայ: Եւս ամենայնիւ՝ արդարաւորութեանց պատուէն և ձեռք բերած ինչեանութեանը զրկելով՝ Վրեւելի Վրեւելի փաշա Ֆալի Եւս յաջորդութիւնն ալ իր որդոյն վրայ ապահովել, առանց ասոր համար ինչեան ինչեանութեան տակէն ելնելու և անոր հարկաւոր ըլլալէն դադարելու: Իսկ Վրեւելի ինչեանութեամբ յափշտակեալ երկիր մը ըլլալով՝ պէտք է որ Վիլիզիէի Սուլթանին հաւատք է:

« Քէիտ փաշ: Եւս Վրեւելի Վրեւելի ինչեանութեանը ետ տալու:

« Քէիտ փաշ: Պէտք է զանկալ բռնաբարել:

« Քէիտ փաշ: Եւս սիւլթան բռնադատու:

« Քէիտ փաշ: Եւս պիտի մեկ ըլլալ:

« Քէիտ փաշ: Եւս ինչեանութեան, Թէ ինչեան և Վրեւելի մէջ եղած դժուարութիւնը այսպէս յաջողիկ վերջացնելու: ձեզ առջող ներքին գեղութիւններուն ալ դարձան մը ըրած կըրնաք ըլլալ: Վրեւելի կայսերութեան տիրութեանը ինչեանութեանը մէջ աւելի բանակ դրած ու նստածի պէս էք: Օսմանը ձեզի հետ չի միացուցիր:

« Քէիտ փաշ: Եւս տարբերութիւններ կրնան չափաւորուիլ: Տաճկաց կերպարաններուն և արտաքին տարբերութիւններուն մէջ Վիլիզիէի Սուլթանին ըրած փոփոխութիւնները՝ այն տարբերութիւններն անհետ ընելու վրայ են: Տաճկաստանի Լեւոստայի հասարակայնքը մէջ մտնելով ինչեանութեանը պարտաւոր են այս փոփոխութիւններուն ուժ տալու, իրախառնելու և միջեւ տեղադրելով ըլլալ նէ՝ պահանջելու և ապահովելու:

« Քէիտ փաշ: Սիւլթան դժուարութիւն:

ԲԱՆԱԿԱՆԱԿԱՆ

1690 թուականին Եղած Գաղափարի Դամասկոսի ինքնակաշխատութիւնն էր:

« Բանի մը տարի կայ՝ զուարճողի ճառագարնորդութիւն մը ըրինք, որուն մանրամասն պատմութիւնը ձեզի շատ հաճոյ պիտի ըլլայ: Մարտիկոյն ճառքայ եղանք Սիւլթան երթալու համար, և ուղեցնել երթալ Վրեւելի տեղին: Դամասկոսի հասանք և անկէ Վահիէ մեծ քաղաքը գալիս:

« Վրեւելի գեղին եղբայրները տեսնելէն ետեւ՝ գեղի հարաւ վեր ելնելով, կարմիր ծովն ալ տեսնելու փափաք մը եկաւ մեզի: Հին ծովեղբայր նաւ մը գտանք, որ քանի մը կողմեր պիտի երթար, որոնց համար կը հաստատէին, Թէ Վրեւելից կողմերէն շատ առաւել հեշտայն են:

« Եւս սքանչել տեղերը տեսնելու հետաքրքրութիւնը մեզ այն նաւը հեծցուց, երեսուն օր թիակարելէն ետեւ հեռուանց ցամաքը տեսանք: Բանի որ կը մօտենայինք՝ անուշ հոտեր կ'առնէինք, զորոնք այս կողմերը բոլոր ծովին վրայ կը տարածէին:

« Եւս ցամաքը ելանք, նայեցանք, որ այս կողմերուն բոլոր ծառերը մէկ անուշահոտ փայտէ մըն էին, եղբիւրն իման և միանգամայն գեղեցիկ պտուղներով և անուշահոտ ծաղիկներով լեցուն էին: Զորք որ սե էր, չորս լավի համ ունէր, և անկէջ զանգուածներ կը շինէին ուտելու համար: Բոլոր անգիւրները սառուցեալ ըմպելիներ էին, տեղ մը հաղարջի (Ֆրէնկ իւղիւմի) ջուրէ, տեղ մը նարինջի ծաղիկի ջուրէ, ուրիշ տեղ ամեն կերպ գինիներէ: Եւս կողմերուն մէջ ամենեւին տուն չի կար, որովհետեւ օդը ոչ ցուրտ և ոչ տաք էր: Վաճէ տեղ ծառերուն տակը՝ ծաղիկներէ շինուած անկողններ կային, որոնց մէջ բնակիչները պառկած հանգիստ կը քնանային: քունքներուն մէջ միշտ նոր զուարճութիւններու երազներ կը տեսնէին: Վրեւելի անուշ չորսներ կ'երթէր, որոնք արժնութեան ատեն տեսնուած գեղեցիկութիւններէն աւելի զմայլեցողիչ առարկաներ կը ներկայացնէին երեսակալութեան: Վրեւելի այն կողմերուն մարդիկ առաւել զուարճութեան քան Թէ պէտքի համար կը քնանային: Վաշտին բն

ւոր թուանները երաժշտութիւն գիտէին, և իրենց մէջ ներգաղափարութիւններ կ'ընէին:

« Օեփիւնները կարգով կանոնով կը շարժէին ծառերուն տերեւները՝ անուշ ներգաղափարութիւններ կատարելու համար: Բոլոր երկրին մէջ բնական ջուր վեճներ (չաղըղան) կային, որոնք խոտոցաւոր ժայռերու վրայ վազելով, ընտիր նուագարաններու նման ներքին այս երկրին մէջ ամենեւին նկարիչ չի կար, բայց երբեք բարեկամ մը կենդանաբերը, գեղեցիկ դաշտանկար մը կամ ուրիշ առարկաներ ցուցնող պատկեր մը ունենալ ուղիւն, անկէ կամ արծաթէ մեծ կոնքի մը մէջ ջուր կը լեցնէին, ետքը այն ջուրը իրենց նը կարելու զգած բանին առջև կը դնէին: Բիւլ ատենէն ջուրը սառնելով, հաշիւայ ապակիի (այնա ճամբ) նման կ'ըլլար, որուն վրայ իրենց ուղեւ բանին պատկերը անջնջելի կերպով կը տը պաշտօնէր: Վրեւելի պատկերները ընտիր հայեւներու պէս ձիւր կը ցուցնէին և ուր որ ուղեւ կրնային ասանել: Կղզայն բնակիչները Թէպէտ բնակարան շինելու կարողութիւն չունէին:

« Եւս նայեալ կը շինէին, և ան ալ առանց մեծ աշխատութեան: Հին անանկ լեռներ կային, որոնց մակերեսը Թէ միշտ ծաղիկաւ կանոններով ծածկուած էր: Վրեւելի տակը՝ մարմարեան (մերմեռ) էր, մեր երկրիներէն շատ աւելի հաստատուն, բայց այնչափ կուղ և այնչափ Թէթե, որ կարագի պէս (Թէթե կաղը) կը կտրէին: և առնկէն (մանթար) հարկուր անգամ աւելի գիւրութեամբ կը տանէին կը բերէին: Ուստի այս քարերը մկրատով կարծելով լեռներուն մէջը պառկանք կամ տաճարներ կը շինէին խիստ դեղեցիկ ու շքեղ ճարտարապետութեամբ, ետքը երկու տղայ այն պարտուր առանց աշխատութեան կը մկրցնէին ուղեւ տեղերին կը դնէին:

« Եւս կողմերուն մարդիկ որոնք ուտելու խմելու մասին քիչ մը չափաւոր էին, միայն այն անուշ հոտերով կը սնանէին: Վրեւելի զօրութեանը կենդանութիւնը մը ուտելու ուղիւն, այն չորս լավի զանգուածի պէս շինուած հոգէն կ'ուտէր և սառուցեալ ըմպելիներուն աղբիւրներէն կը խմէր: Վրեւելի սիւսեր ծերանալ, կ'երթար խորանի քարայրի մը մէջ կը դրոցէր ուժ օր

դիմացը Ստեփան Լուսին և զոհերին առ-
ջեւ ժայռերուն վրայ նստել է :

Այս ցաւալի ընթացքը մայրաքաղաքը
հասնելուն պէս, Վաղարշապատի Ստեփ-
ան շոգեշարժ ֆրեյմսթոնն ու անգղիա-
կան Ռեյնիֆիլդ շոգեշարժ ֆրեյմսթոնը
խոյն ծամբայ ելան յիշեալ նաւին
օգնութեան հասնելու : Կայսերական
կառավարութիւնն ալ անմիջապէս ծո-
վակալի առաջին Թարգման Լրմանա-
յարդ Վարդանեան (Յովսէփ աղան) Լ-
տէրի Նիկիտ շոգեշարժ Պէշքա խրեց
գաղղիացի ծովագետին ծանուցանե-
լու, որ եթէ յիշեալ նաւը այն վե-
տանգաւոր դիրքէն ազատի, կայսերա-
կան նաւարանը պատրաստ է անոր նո-
րոգութեանը պէտք եղած ամեն բա-
նը հոգալու :

Վերջապէս յիշեալ երեւելի նաւը
ազատելու համար եղած ջանքերը ան-
օգուտ չեղան : Ստեփան Վաղարշապ-
ատէն ազատեցաւ և Պէշքայի ծոցին
մէջ քանի մը որ հարեանցի կերպով
նորոգութիւն ետեւ, երէկ իրիկուն մայ-
րաքաղաքը եկաւ և այս առտու կայ-
սերական նաւարանը տարուեցաւ ըստ
արժանաւոր նորոգութեան համար : և
Վարդանեան (Յովսէփ աղան, որ քա-
նի մը օրէ ի վեր Պէշքայէն դարձած
է, այս նորոգութեան վերաւորեալ ու
բոշոկեցաւ կայսերական կառավարու-
թեան կողմէն :

— Անցեալ շաբթու անակնկալ ցա-
ւալի մահուան դէպք մը բոլոր հասա-
րակութեան սիրով վշտացուց :

Լրմանայարդ Լրման Լրայն
Պապական, ստամբուր տկարութիւն
ունենալու պատճառաւ բժշկին խոր
հրդալը գեղադործին Պալէ Եալը կ'ու-
պըսպրէ, որ սովորաբար մեծ շէշերու
մէջ կըլլայ տեսակին անուան վրան գըր-
ուած, և ասանկ ըլլալն ալ բժիշկը զը-
րուցած է եղբ (Յարութիւն աղային) :
Ինչպէս որ ժամանակին իւրը կը
պատրաստէ, սեղանին վրայ կը դնէ
մեծ շէշով : Իրիկուն դէմ ինքը գոր-
ծով մը դուրս ելած ժամանակը աշկեր-
տը սխալմամբ անոր տեղը ուրիշ մը
քսուելու համար սխալաբանութեամբ փոք-
րիկ սրուակով թուշաւոր դեղը կ'առ-
նէ կը տանի Յարութիւն աղային տու-
նէ կը տանի Յարութիւն աղային տու-
նէ : Ինչ մը ետքը գեղադործը կուգայ
ու տեսնելով աշկերտին սխալմանը,
անմիջապէս կ'առնէ Պալէ Եալըն ու
կը վազէ Յարութիւն աղային տունը
վախնալով որ չըլլայ թէ անգղիացի թը-
գանկիկ իմէ : Ի՞նչպէս որ այս կա-
կածը անկրակ չէ եղեր : Ինչպէս որ
տունը կը հասնի և գրեթէ կայծա-
կէ կը գարնուն երբոր կ'իմանայ որ Յա-
րութիւն աղան այն թունաւոր դեղը
իմերէ կարծելով որ գեղադործը դիտ-
մամբ զանկիւ փոքրիկ սրուակի մէջ
դրած ըլլայ :

Ամեն օգնութիւն անօգուտ եղաւ
խեղճին կեանքը ազատելու և քանի մը
ժամու մէջ չարաչար տանջուելով մե-
ռաւ դառն սգայ և անմիջեւ տըրտ-
մութեան մէջ խեղճով իւր ծերունի
մայրն և բոլոր ազգատոհմը :

Ինչպէս որ ալ իւր սատարի տըրտ-
մութենէն հիւանդ պառկած է կ'ը-
թեն :

Այս ցաւալի դէպքը իւր ըրած տը-
խուր ազդեցութեամբ կրնայ խրատ
մը ըլլալ՝ դեղ առնելու ժամանակ ա-
ղէկ զոգուելու ընելու :

— Պէշքայի նորաշէն կայսերական
պալատին առջեւ երկաթ ձգած հեղ-
ինական նաւ մը, որ յիշեալ պալա-
տին համար Վաղարշապատ բերած էր,
քանի մը օրէ ի վեր նաւաստիները
գաացած ըլլալով պարսպ մնացեր էր :
Նաւապետը անցեալ ուրբաթ ցամաքը
եղեր էր քանի մը նոր նաւաստի դըր-
նելու մօտը և նաւուն պահպանուելը
իւր եղբորորդուն յանձնէր էր : Յան-
կարծակի հինգ չարագործ, որոնք հեղ-

ինացի կը կարծուէին և մէջերն յիշ-
եալ նաւաստիներէն մէկը կար կ'ընէն,
տըրուն վրայ կը յարձակին և զանկիւ
չառ տեղերէն չարաչար կը վերաւորեն :
Ետքը 1900 թաւեռի գումար մը և նա-
ւաստիին ժամացոյցն առնելով կը փախ-
նին : Վերաւորելուն համար բերուած
բժիշկները հաստատեցին, որ 22 վեք
առեր էր, որոնց մէկ քանին գլխուն,
կուրծքին և կրնակին վրայ ըլլալով վե-
տանգաւոր են : Տեսութիւնը անմի-
ջապէս պէտք եղած միջոցները ձեռք
առաւ, և չարագործներէն մէկը Պա-
լէ Եալը կողմը ձեռք ձգելով բանտար-
կեց : Վերաներն ալ կը փնտռուին :

— Հարսանիքը (գրգամուգ) այս
միջոցին թագաւորական գերդաստան
ներուն այցելութեան ելեր է : Այս
հիւանդութենէն բռնուած են Ռեյ-
դիայ վեհապետ Թագուհին, իւր եղբին
Լապտեր իշխանը, որդին Կալէսի իշ-
խանը, Կոթայի մեծ գուբոր և Պէշքի-
քայի Թագաւորին երկու որդիքը Պա-
պանի գուբուն ու Յանսարի կոմսը :

— Իրագոյն բանասիրականին մէջ
տեսնուած յօդուածը ուսումնասէր
պատանի մը (Վենէզիլիս սուաճներուն մե-
ջէն դուած ու թարգմանած ըլլալով),
իւր խնդրով լրագրոյն բանասիրակա-
նին մէջ հրատարակել արժան դատե-
ցինք մէջը բարոյական խրատներ պա-
րունակելուն համար :

— Իրագոյն նախընթաց թուոյն յա-
ւելուածը տպուած և մէկ մասնաւոր
դէն ցրուած էր երբոր տեսանք, որ
ստորագրութիւններէն մէկ քանին ու-
խալմամբ իրարու հետ շփոթուել են :
և պէտք եղած ուղղութիւնը ըրինք :
Ուստի առջի սխալ թերթերէն առնող
մեր արդոյ բաժնորդներուն կը ծա-
նուցանենք, որ քարճապատիւ Հէյն
— Իւլ — Իսլամ պէյ Էֆէնդիին ստորագ-
րութենէն ետքը կուգայ (Էնթ. Գիւ-
շային ստորագրութիւնը որ պիտի ըլլայ
այսպէս :

Ինչպէս որ իւր նախնի Բեյ Լապտեր,
Բարձրագոյն Ժողով պարտաւորու-
նալ :
Նոր ետեւէն կուգայ Իգդէթ Սէ-
հմէտ փաշային ստորագրութիւնը,
որ պիտի ըլլայ այսպէս : Ինչէն Սէհմէ
Բեյ Իսլամ նախնի Բեյ Լապտեր :

Նախնապէս Թեֆիկ պէյին ստո-
րագրութիւնն ալ մուտցուել որ Հիւ-
սէին պէյէն փոքր կուգայ (և պիտի
ըլլայ այսպէս) : Թեֆիկ պէյ Գալաթի-
քալայ :

Իրաճեալ տպագրութիւնը սխալմամբ
թիւ 28—77 դրեր են վրան փոխանակ
29—78 դնելու :

ՏԵՏԵՍԵՆԸ

ՍԿԵՐՈՒՄԻ ՍԵՂԱՆԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՏՈՒՄԸ Բ.
Գոտմակաւ տեղեկութիւն հին եւ նոր դրամա-
ցանց չիւղ :

- 1. Երկուսը սեղանաւորութիւնը — 3 Երկուսը տրամա-
րային տրամաւորութիւնը — 3 Երկուսը տրամա-
րային տրամաւորութիւնը — 4 Սիւլիւն և Սիւլիւն Երկուսը
Գալաթիքալ տրամաւորութիւնը — 5 Գալաթիքալ տրամա-
րային տրամաւորութիւնը — 6 Այլ և այլ ազգայ տրամա-
րային տրամաւորութիւնը :

Հին դրամասեղաններուն մէջ նշա-
նակութեան արժանի գլխաւորներուն
մէկն ալ Վաղարշապատի (Հորանտա) դրա-
մասեղանն է :

Վերջիւ 1609 յունուար 31 ին հաս-
տատուեցաւ պարզապէս աւանդ առ-
նելու համար, որուն գործքը պիտի
ըլլար այն ժամանակի չընկալուող, ու
մաշած գրաստիներէն ծագած փաստնե-
րուն ճար մը ընել, որոնք քաղաքին ըն-
դարձակ վաճառականութեանը պատ-
ճառաւ Լըրոպայի ամեն կողմէն եկեր

մէջը հաւաքուել էին : Ինչոր համար
այս դրամասեղանը որ թէպէտ միւս
ներէն ետքը հաստատուեցաւ, բայց
վաճառականութեան հասուցած մե-
ծամեծ օգուտներով անոնց ամենէն
աւելի հաշակաւոր եղաւ և այն հին
ժամանակները ասկէ մեծը չի կար : Ա-
սիկայ ալ որ քաղաքին երաշխաւորու-
թիւնը և քաղաքագետներուն իշխա-
նութեանը տակն էր, հասարակուե-
մէջ պարտած օտար դրամները ու երկ-
րին հին ու մաշած ստակները կանէր
իրենց բուն արժողութեամբ, միայն
հարկերին քիչ մը բան վար երթալով,
որով դրամահատութեան և դրամա-
սեղանին վարչութեան ծախքը ելէ :
Տէրութեան մէկ մասնաւոր օրէնքով
հաստատուութիւնը պարտաւորած էր,
որ թէ Վաղարշապատի վրայ քաղաք
և թէ անոր մէջ գուբուր համար վա-
ճառուած փոխանակութիւններէն որոնց
գումարն որ 600 իլլիք (6000 զուռուշի
մօտ) և անկէ աւելի հասնելու ըլլան,
սեղանագրամով վճարուին : Այս խիստ
պայմանը շատ մեծ օգնութիւն ըրաւ
սեղանագրամին դորձածութիւնը այն
տէրութեանը մէջ ընդհանուր ընելու :
ուստի ամեն վաճառական պարտաւոր-
եալ էր դրամասեղանին հետ հաշիւ
ունենալու որ իր սովորական վճարքը
ընելու կարող ըլլայ : Երանկով քիչ ժա-
մանակի մէջ այս սեղանագրամը քա-
ղաքին և մերձակայ գաւառներուն
աւանդոցը և ինկալուածոցը մտուելը
եղաւ : Թէպէտ և ինկալուածոցը դրա-
մասեղանի մը առաջին պայմաններէն
մէկը չունէր, այսինքն իրեն յանձնու-
ած աւանդներուն շահ (ֆայիլ) չէր
վճարել : Իրեն առած աւանդներուն
փոխարէն՝ տուողին վկայագիր մը կու-
տար փոխանցել փոքրիկ տուրքով մը
ու փոխանորդագրի մը (բօքթիւնաւի-
տի) զօրութեամբ որ ամեն տարի պի-
տի նորոգուէր : Իրամասեղանին ա-
ւանդ չունող մարդիկ վեց ամիսն ան-
գամ մը հարկերին Կալաթիքալ (տու-
տը կառու) կը վճարէին : Իրամասե-
ղանը առած ստակները (նուգուտ)
հարկերին հինգ պակասով կառնէր,
զորօրինակ Հորանտայի տուրքով որ 3
ֆիլլիք և 3 իլլիք կարծէր, աւանդ
չունողներէն միայն 3 ֆիլլիք արժողու-
թեամբ կառնէր : անանկ որ, ամեն ա-
ւանդ չունող դրամասեղանին հաշուե-
տուածներուն մէջ իրեն համար նշա-
նակուած աւանդներէն հարկերին 5 ա-
ւելի իրական աւանդներուն (Լըրո-
պայի) այս պակաս հաշուելու ա-
նունով միայն էր, ըստ որում աւանդը
ետ առնուած ժամանակը տակաւին
ամեն մէկ տուրքով 63 իլլիք հաշ-
ուելով կը տրուէր :

Այս կերպով սեղանին դրամը միշտ
չըմբերութեան մէջ բանուկ դրամէն
քիչ մը աւելի կընէր :

Այս դրամասեղանը քաղաքին շատ
մեծ եկամուտ կը բերէր, որուն գլխա-
ւոր աղբիւրները այսնք են :

Ա. Ով որ դրամասեղանին հետ հա-
շիւ բանար՝ պալատին անգամէն 10 ֆիլ-
լիք վարձք կը վճարէր, ու անկէ ետքը
բացաճներուն համար միայն երեքա-
կան ֆիլլիք :

Բ. 300 ֆիլլիքէն վար ով որ հաշուէ
հաշիւ փոխանցութիւն ընէր, ամեն
մէկ անգամին 3 իլլիք կը վճարէր : Իսկ
խիստ փոքր գումարներու համար փո-
խանցութեան վարձքը 6 իլլիք էր :

Գ. Ով որ տարին 2 անգամ իր հա-
շիւ չի հաւասարակուէր, 25 ֆիլ-
լիք տուգանք կը վճարէր :

Դ. Ով որ դրամասեղանին մէջ իր
ունեցած աւանդներէն աւելի գումարի
մը համար փոխանցութիւն մը պահան-
ջէր, թէպէտ իր հրամանը կը մերժու-
էր, բայց իր հրամայած աւանդը մա-
սին համար հարկերին 3 տուգանք կը
վճարէր :

Ե. Իրամասեղանը ետ առնելու
պայմանաժամը անցած և իր բոլոր մը
նացած օտար դրամներուն և ձոյնե-
րուն (սիւլիքէ) վաճառմանքէն ալ
վաճառակ կընէր :

Զ. Իրամասեղանը իր սեղանագր-
ամբ վաճառելով ալ վաճառակ կընէր,
որն որ հարկերին հինգով կը վաճառէր
ու 4 ով ծախու կառնէր : Անոնց վրայ
վերջ պատմուած քանի մը տեսակ
տուրքերն ու վարձքերն ալ աւելցու-
նելու ըլլանք, յայտնի կը տեսնենք, որ
բաւական մեծ վաճառակ ունէր, որով
իր ծախքերը ելլէին զատ զինքը հին
նոյն և երաշխաւորութեանը տակը
առնող քաղաքին ալ մեծ վաճառակ կը
թողուէր :

Ըրդ, Վաղարշապատի վաճառա-
շահ մայրաքաղաքի մը (մանաւանդ առ-
կէ մէկ քանի դար առաջ՝ որուն բոլոր
ճարտարութիւնը վաճառականութիւն
նշէր) արդէն որչափ փաստ հասու-
ցած և անոր առումները ինչ անկար-
գութեամբ ինչ դժուարութեան մէջ
ձգած պիտի ըլլան՝ այն քաղաքատեսի-
օտար կրճատեալ և մաշած դրամները,
կրնայ մէկը դիւրաւ գտնալ, երբոր
մոտայ մեր հիմակու քաղաքին վրայ,
նոյնպէս օտար, ու անձնաւոր դրամնե-
րուն և խաւարիւտանի փողերանոցէն
(զարպիսանէ) ելած հաշմ ու տձեւ
դրամներուն երեսէն : Կայնպէս կրնանք
ալ դիւրաւ մակաբերել թէ այս դրա-
մասեղանն ալ հաստատուելէն ետեւ
որչափ օգուտ ըրած պիտի ըլլայ (Երա-
շխապատի և մերձակայ գաւառներուն
բնակչացը, մանաւանդ որ արժանա-
հաւատ պատմիչներուն խօսքին նոյն-
ով այս դրամասեղանը կառուուելով
տանձնութիւն ունենալու ամեն պայ-
մանները ունի եղեր և շատ ժամանակ
ալ բռնէր է :

Նոյն և առաջ, այս դրամասեղանին
սահմանադրութեան գլխաւոր պայ-
մաններուն մէջ կը տեսնուի, որ իր ընդու-
նած աւանդներէն ամենէն քիչ փոխ
պիտի տար կառավարութեան : Բ. իր
ստամարներուն մէջ ստոր անոր ունեցած
պարքին ճիշդ փոխարէնը դրամ
(նուգուտ) կամ ձոյն անպատճառ քո-
վը պահած պիտի ունենար : այս պայ-
մաններուն ճշգիւ կատարուելուն ինչ
պէս որ վերը ըսինք, քաղաքը (միսիւսի-
փալիթէ) ինք երաշխաւոր էր : Գ.
դրամասեղանը տարեկան չորս քաղա-
քայեաններուն վերադասութեան տակն
էր : Երկու տարի նոր քաղաքագետները
կերթային գանձը կը բնէին, տոմար-
ներուն հետ կը բաղդատէին, երդում
ընելով զանկիւ կ'առնէին, ու երդ-
մամբ դարձեալ իրենց յաջորդներուն
կը յանձնէին : Ինչոր համար, քանի որ
այս դրամասեղանը երկուդած հաւա-
տարմութեամբ իրեն վտանգուած ա-
ւանդները պահէր, 180 տարիէն աւե-
լի բոլոր Լըրոպայի վարկը ու յարգը
վայելէր, իր քաղաքին մեծամեծ օգուտ-
ներ հասուց և օր աւուր վրայ ալ ծաղ-
կեցաւ : Բայց վերջապէս, դժբաղդա-
բար իր հաւատարմութեանը դրժեւը
վը իր կործանմանը պատճառ եղաւ :

Յայտնի է որ Հորանտա (Սիլի-
մէն) երկու անգամ Վաղարշապատին
կոխուեցաւ, մ.կ. 1672 ին Ուղիւն
կոս ԺԻ ժամանակն էր : այս առթիւ
վաճառականները իրենց դրամ աւանդը
ետ առնելու ելելով ամենն ալ դրամ
նին ճիշդ գտան : Բայց երկրորդ ան-
գամ Վաղարշապատի հասարակապետութիւ-
նը (1793) երբոր եկաւ կրկին կոխեց,
դրամասեղանը չի կրցաւ իր առած ա-
ւանդները տեղերուն ետ տալ : հասա-
րակութիւնը մեծ ափշուրութեամբ տե-
սաւ, որ տնօրէնները 110 միլիոն դահե-
կանի չափ իր և Սիլիւմէնի տէրու-
թեանը փոխ տուել էին : Այս փայ-
կանէն Վաղարշապատի դրամասեղանը
իր համարումը կորսնցուց ու մէկ մա-
շածը չի կրցաւ բերելու : 1814 ին
Ուստրայի և Փարիզի հիմակու դրա-
մասեղաններուն սկզբանցը համեմատ
ուրիշ դրամասեղան մը հաստատուե-
ցաւ ու առջին վերջացուց : Թ.Բ.

ԽՄԲԱՅԻՐ-ՏԵՏԵՆԸ
Կ. Ս. ԻԹԻԻԹԵԱՆ